

Çərşənbə axşamı, 15 iyul 1919-cu il, nömrə 225

AZƏRBAYCAN

Gündəlik siyasi, ictimai, ədəbi, iqtisadi türk qəzetəsidir

İkinci sənəyi-dəvamiyyəsi. Şəşənbə, 16 şəvvalül-mükkərrəm sənə 1337. 15 təmmuz 1919 sənə.

Türk və İslamlaşma müfid məqalələrə səhifələrimiz açıqdır. Dərc olunmayan övraq iadə edilməz. Dərc edilən məqalənin mükafatını idarə təyin edir. Məhəlli-idarə: Bakı, Vorontsovski və Qubernski küçələrin küncündə 4 nömrəli evdə “Azərbaycan” idarəsi. Telefon nömrə 39-60. Təx nüsxəsi 1 manat 50 qəpik.

Abunə şəraiti: Bakı üçün 1 aylığı 35 rubla, 2 aylığı 60 rubla, 3 aylığı 90 rubla. Qeyri şəhərlər üçün 1 aylığı 40 rubla, 2 aylığı 70 rubla, 3 aylığı 100 rubla. Elan fiat: birinci səhifədə sətri 5 rubla, axırını səhifədə sətri 4 rubla, itən şeylər və yer axtaranlar üçün 3 rubla.

KİNOTEATR “RENESSANS”

Torqovı küçə, nömrə 11

2

Düşənbə günü iyul ayının 14-dən 1919-cu ildə ictimai cinayət draması **Amerikada ehtikarlıq (spekulyatsiya) ilə mübarizə “Qaranlıq dünya”**

6 seriya, 18 dövr, 38 hissəli “Prometei film” cəmiyyəti şəklinin 2-ci seriyası göstəriləcəkdir.

Müstəsna bir şəkildir ki, burada təsirli məzmunu ilə bərabər, dünyada ən gözəl və mükəmməl dəhşətli anlar vardır ki, həmin anlar Amerika şəkli qarşısında cahanın başqa şakilləri heç misalındadırlar.

Seriya də Loringan qardaşlarının “On beşlər klubu”nun təzə üzvlərindən birini məğlub etmələri göstərilir.

5437

Hökumət Teatrosunda

Axşam tamaşası

OPERETTA

Zülfüqar bəy və Üzeyir bəy Qardaşlarının Müdiriyyəti

Düşənbə günü, şəvvalül-mükkərrəm ayının 17-də (iyul ayının 16-da 1919-cu ildə) mütəntən bir surətdə mövqeyi-tamaşaya qoyulacaqdır

Üzeyir bəyin məşhur

“Şah Abbas və Xurşidbanu”

Bu dəfə Sarabski Şah Abbas rolunda səhnəyə “atlı” çıxacaqdır. Biletlər indidən teatronun kassasında satılmaqdadır. Tamaşa başlanacaq axşam saat 9-un yarısında.

QİSMİ-RƏSMİ

[RƏSMİ HİSSƏ]

Məşixətdən

İdareyi-Məşixətin [Şeyxülislamıq İdarəsinin] işbu 1919 sənəsi təmmuz [iyul] 7 tarixli qərarı ilə Gəncə şəhəri əhlindən Qurban Əlizadə Xankəndində olan Azərbaycan dağ topçu diviziyasına imam təyin edilmişdir.

Məşixət sədri: Ağaalizadə

AZƏRBAYCAN

MƏCLİSİ-MƏBUSANINDA

(keçən nömrədən məbəd)

Çubaryanın məruzəsi

Məclisi-Məbusanın 7 təmmuz tarixli ic-

1919-cu ilin 15 iyul tarixində nəşr edilən "Azərbaycan" qəzetinin 225-ci nömrəsinin 1-ci sahifəsi. Sahifənin başlığında "AZƏRBAYCAN" yazılıdır. Sahifənin yuxarı hissəsində "Azərbaycan" qəzetinin adı və "Gündəlik siyasi, ictimai, ədəbi, iqtisadi türk qəzetəsidir" yazılıdır. Sahifənin ortasında "Azərbaycan" qəzetinin adı və "Gündəlik siyasi, ictimai, ədəbi, iqtisadi türk qəzetəsidir" yazılıdır. Sahifənin aşağı hissəsində "Azərbaycan" qəzetinin adı və "Gündəlik siyasi, ictimai, ədəbi, iqtisadi türk qəzetəsidir" yazılıdır.

“Azərbaycan” qəzetinin 225-ci nömrəsinin 1-ci sahifəsi

lasında Qarabağ hadisəsini təhqiq üçün göndərilmiş olan Parlaman heyəti tərəfindən doktor Qarabəyli əfəndinin məruzəsindən sonra (həman məruzə qəzetəmizdə var idi) heyətin erməni əzası [üzvləri] tərəfindən Çubaryan ayrıca bir məruzə təqdim etmişdir. Məlum olduğu üzrə, hadisat barəsində heyət bir rəyə gəlməyib, türklər ayrı, ermənilər də ayrıca məruzə vermişlərdir. İştə Çubaryanın məruzəsi:

Çubaryan - Qarabağa getmiş olan komissiyanın birinci iclasında bir təklif vardı ki, rəylər yazılı surətdə təqdim edilsinlər. Bunun cavabında doktor Qarabəyov eşitdiyiniz məruzəni təqdim etdi. Fəqət həman məruzədə vüqu bulmuş [baş vermiş] olan şeylərin bəziləri denilmədi. Mən həm erməni, həm də daşnak olduğum üçün bu iki amil əleyhimdə olacaqdır. Fəqət rica edirəm inanasınız ki, hadisat barəsində bitərəf bəyanat verəcəyəm. Sizdən xahiş edirəm, Qarabəyovun məruzəsində ümumi vəziyyət haqqındakı müqəddimə ilə məsələnin siyasi cəhətini atıb, ancaq ələni [açıq, faktiki] cəhətinə diqqət verəsiniz. Mən hətta məsələyə mənafeyi-siyasiyyə nöqtəyi-nəzərindən yanaşmayacağam. Çünki bu məsələdə rəylər müxtəlif ola bilər. Öz məruzəmdə mən ancaq hadisat haqqındakı məlumatı nəzərə alıram. Burada Şurayi-Milli Divani-Rəyasəti Daxiliyyə naziri Yusifbəyliyə müraciətlə Qarabağda nələr olduğunu sordu. Buna böylə cavab verildi. *(Cavabı oxuyur.)*

Daxiliyyə naziri naminə çəkmiş olduğu bir teleqrafda Qarabağ general-qubernatoru hadisəni böylə göstərir ki, ermənilər elatın qabağını kəsmişlər və nəti-

cədə təbii bir hərəkət üzündən bir erməni kəndi məhv edilmişdir. Mən tamam bu andan başlayacağam. Elat mayın 27-dən etibarən köçməyə başlamış və tam bir həftə dinc-salamat gəlib keçmişdir. Heç bir ixtilaf və müsadimə [toqquşma] olmamışdır. Bu öylə bir məsələdir ki, buna diqqət verməli və düşünməlidir. Avam camaat öz mənafeyini daha yaxşı anlayır və dərk edir. İbtida [əvvəlcə] qərar verilmişdi ki, elatı İngiltərə heyəti, general-qubernator və Erməni Milli Şurası adamlarından ibarət bir mühafizə dəstəsi təşyi [müşayiət] etsin. Fəqət nədənsə böylə mühafizə dəstəsi təyin edilməmişdir. Amma bununla bərabər, el-oba sağ-salamat və heç təcavüzə uğramadan gəlib keçmişdir.

Boykot məsələsinə gəlincə, burasını deməliyəm ki, doğurdan da boykotun hökumət tərəfindən edildiyi qəti surətdə müəyyən olmamışdır. Fəqət hökumət bu boykota mane olmamış və onu hamı görmüşdür. Lakin buna da etiraz etməyirik. Hərb qanunları şiddətlidir və biz ona tabe oluruq.

Şəhərin müsəlman hissəsində bir erməninin tapançasını almışlardır. Bunun cavabında ermənistanda [şəhərin erməni hissəsində] bir neçə xuliqan bir süvarinin atını və tüfəngini alıb qaçmışlardır. Erməni Milli Şurası bir at alıb vermiş və məktub yazaraq üzr istəmişdir. Deyirlər ki, ermənilər müsəlmanlara təcavüz edirlər. Fəqət heç bir təcavüz olmamışdır. Ermənistanda xəzinəni həmişə əsgərlər mühafizə edirdilər. Ermənistan ilə müsəlmanistan arasında daima gediş-gəliş davam etmişdir. Daxiliyyə nazirinin məktubunda denilir ki, xəzinəni ermənistandan

köçürmək istədikdə ermənilər müqavimət göstərmiş, mane olmaq istəmişlərdir. Halbuki xəzinənin köçürülməsi işinə baxan zabitin bəyanatından anlaşılır ki, heç bir mümaniət [maneçilik] göstərilməmişdir. Mən bilməyirəm ki, postxana ilə xəzinənin köçürülməsinə ermənilər tərəfindən mümaniət göstərilməsi haqqında ingilis heyətinə yazmış olduğu məktubu general-qubernator nə əsas üzərinə yazmışdır. Böylə şeylər məni vadar edir ki, hökuməti-məhəlliyə [yerli hökumət] tərəfindən verilən bəyanata bir qədər sərhəsablıqla [ayıq-sayıqlıqla; şübhəylə] baxam.

Yarma səngərinin sövqülceyş [strateji] əhəmiyyəti vardır. Turalım ki, o səngər yolu mühafizə etmək üçün lazım idi. Fəqət şəhərin erməni hissəsi başı üstündə olan Üçmıxın nə əhəmiyyəti ola bilər? Şahidlərin həpsi göstərir ki, üç səngər müsəlman əsgəri tərəfindən işğal edilən kimi ermənilər arasında çaxnaşma və həyəcan başlamışdır. Ermənilər yığışib yepiskopun yanına getmişlər ki, ingilis heyətinə müraciətlə onların əmin və amanlığını müdafiə və təmin etsin. Səngərə ancaq açıq yol ilə getmək olur. Doktor Qarabəyov pək haqlı olaraq qeyd edir ki, əvvəl hanki tərəfin güllə atıldığını təyin etmək çox çətindir. Çünki ermənilər deyirlər ki, qabaqca müsəlmanlar güllə atdılar, müsəlmanlar isə deyirlər, qabaqca ermənilər atdılar. Fəqət bunların həpsi nə məqsədlə edilmişdir? General-qubernator açıqdan-açığa bəyan edir ki, birdəfəlik bu hallara xatimə çəkərək öz hökumətini möhkəmləşdirməyi təhti-qərara almışdır. Hadisat general-qubernatorun təşəbbüsü ilə başlanmış

və müəyyən plan üzərinə tədricən sənəqlər işğal edilmişlərdir. Nəticədə bütün şəhər atəş içində qalmışdır.

İkinci dəfə yepiskop ingilislərin yanına getdikdə, Milli Şura əzasının şəhərdən çıxarılması haqqında general-qubernator tərəfindən verilmiş tələbnamə ona xəbər verilmişdir. Şəhərdə olan Milli Şura əzası təslim edilmiş, fəqət atışma dayanmamışdır. Uzun müddət atışma davam etdiyinə baxmayaraq, heç kəs mü-təzərrir olmamışdır [zərər çəkməmişdir]. Bunların həpsi göstərir ki, sırf hərbi bir nümayiş icra edilmişdir. Dava başlanan zaman müsəlmanistanda olan ermənilərin həpsi yox olmuşdur. Hökumət nə yapmışdır? General-qubernator deyir ki, o danışırdığı adamlar bəyan etmişlər ki, atışma başlandıqda həman erməniləri müsəlmanistanın sərhədinədək aparıb yola salmışlardır. Sonra necə olmuşsalar, onlara məlum deyildir. Hökumətin böylə hərəkəti müqəssirləri ruhlandırmaqdır.

Qaybalı kəndindən qaçıb qurtaranların bəyanatından görülür ki, orada dava ayın 5-ində deyil, 4-ündə başlanmışdır. Saat 11-də general-qubernator görmüşdür ki, xəlifəliklər Qaybalı kəndini mühasirə etmişlərdir. General-qubernatorun evindən Qaybalı kəndinin görülməsi doğru deyil, amma mühasirə edənlərin keçəcəyi təpələr yaxşıca görüklər. Mən bir xanımla bərabər iki saat zərfində piyada endim dərəyə və hər yeri gəzdim. General-qubernator isə deyir ki, o adamını dolama yol ilə göndərmişdir. Qaybalı kəndlilər deyirlər ki, onlar qaçıb qurtarmaq üçün kənddən çıxdıqda bir tərəfdən köçərilərlə əsgərlər, digər tərəfdən də şəhərin adamları ilə əsgərlər on-

ları mühasirəyə almışlardır. Ona görə də kəndlilər geri qayıtmağa məcbur olmuşlardır. Bu zaman böyük bir dövlətin nümayəndələri ilə ermənilər mühafizəsiz, köməksiz ermənilərin qırılmağına tamaşa edirmişlər.

Telefon daima general-qubernatorun binagüzarlığında [sərəncamında] olmuşdur. Binaənileyh [ona görə], telefon ilə də tədbirlər ittixaz edə [tədbirlər görə] bilərdi. Deyirlər ki, mühafizə əsgərləri erməni qüvvələrinin hücumu təhdidi altında imiş. Fəqət heç bir sual etməyirlərmi ki, bu qüvvələr nə yerdən gələ bilərlər? Əsgərlər kazarmada oturmamalı, əhalini mühafizə etməli idilər. Hamı bir səslə təkid edir ki, Qaybalı kənddə dava ayın 5-də qurtarmamış, hətta 6-da da davam etmişdir. Binagüzarlığında qoşun və süvarilər olan general-qubernator bunu dayandıra bilməzmi idi? Kürdlər ayın 5-də gəlmişlərdi. Mən bu barədə general-qubernatoru təqsirləndirmək fikrində deyiləm, fəqət güman edirəm ki, onların vürudu [gəlişi] hadisənin nəticəsi deyil, onlar böylə bir şey gözləyirmişlər. Onun üçün də gəlmişlərdi. Məhəlli-hadisələri [hadisə yerlərini] mən gəzməmişəm, dərədə meyitlər vardı. Məşə meyitlərlə dolu idi. Çayda meyitlər vardı. Qəbirlər açılıb dağıdılmışdır. Çünki camaat böylə güman etmişdir ki, qəbirlərdə şey gizlətmişlərdir. General-qubernatorun böylə rəftarını nə ilə izah edirsiniz? O vaxtdək meyitləri də dəfn etməmişlərdi. Camaat özü ərizə verərək meyitlərin dəfni üçün izin istəmişdir. Fəqət ayın 11-ədək ancaq 30 meyit basdırılmışdır. Mən bu xüsusu general-qubernatora dedikdə, cavab verdi ki, keşişə demişdir, fəqət nədənsə bu vaxtdək əməl edilməmişdir.

Bizim cəmi ümidimiz, şübhəsiz ki, qoşunadır. Binaənileyh, cavan ordumuza toxunan hər növ şeyə öylə ehtisasa [həssaslıqla] baxılmasını anlayıram. Fəqət bizim ümidimiz sağlam orduyadır. Kərkicahana göndərilmiş olan dəstənin zabiti yerli əhaliyə demişdir ki, kəndin üstünə gəlməyə dəstələr yığılır. Əsgərlər də əlbəttə öz müsəlmanlarının əleyhinə çıxmayacaqlar. Ona görə təklif edir ki, ermənilər kənddən çıxıb Xankəndinə köçsünlər. Ermənilər də qulaq asmışlardır. Sonra kənd talan edilmişdir.

Bəhlul kəndi bilmərrə mühafizəsiz imiş. Camaat kənddən çıxıb getmiş, sonra kəndi yandırmışlardır. Bunlar hökumətin fəaliyyətsizliyi deyilmi? Bunun həpsi isbat edir ki, əhalinin bir qismi digərinə nisbətən xüsusi imtiyazata [imtiyazlara] malikdir və hər nə istəsə edə bilər. Dedilər ki, yolun kənarındakı kəndlərdən şoseni güllələyirmişlər. Əgər bu kəndlər təcavüz etmək istəsəydilər, burada zikr olunduğu kimi Ağdamdan Şuşayadək bütün yolu tutmuş olan köçəriləri buraxmazlardı. Ancaq bir ittifaq [təsədüfi hadisə] olmuşdur ki, o da burada zikr edildi. Kəndlilər heç bir təcavüzkarə hərəkətdə bulunmamışlardır.

Mən bir neçə söz də bu məsələnin müzakirəsi barəsində demək istəyirəm. Anlamayıram məsələ nə üçün bu qayda ilə müzakirə olunur. Bizi Parlaman göndərməmişdi və ümumiyyətlə mən bilməyirəm oraya nə üçün getdik. Əgər məhəllində hər şey təhqiq və tədqiq edilmiş olsaydı, biz dəxi müfəssələn [təfəsilatlı] təhqiq etmək və məlumat toplamağa imkan bulardıq.

Mən istərdim ki, biz əqəliyyət [azlıq]

nümayəndələri də məmləkətdə ümum vətəndaşların istifadə etdikləri ümum hüquqa malik olaydıq. Mən bir şey istəyirəm ki, Azərbaycanın müxtəlif yerlərində bəlkə azlıqda qalan ermənilər var, onlar dəxi ümum vətəndaşlarla bərabər hüquqa malik olsunlar.

TELEQRAF XƏBƏRLƏRİ

Bolşeviklərin məlumatı

Kiyev - Voloçisk səmtində bizim hissələr Voloçisk və Kamenets-Podolski üzərinə müvəffəqiyyətli surətdə yürüş edib Kupel, Ryabiyevka, Manaçin, Petrikovtsi, Qarnişevkanı işğal etdik. Bir neçə pulemyot, top güllələri və vintovkalar qənimət alınmışdır.

Proskurov dairəsində Oleşini işğal etdik. Düşmənlər həyəcan içində qaçır. Düşmənlər Novokonstantinov üzərinə yürüş etmişlərdi. Bizim hissələr bunların yürüşünə əngəl törədirlər.

Xarkov səmtində Skolovo yanında bizim qoşunlar müharibə ilə əsir, top-tüfəng və patron almışlardır.

Boqoduxov səmtində Kuri mövqifi [stansiyası] yanında bizim zirehli qataramız düşmənlərin ağır toplarla təchiz edilmiş bir zirehli qatarını yoldan çıxarmışdır.

“General Kornilov” namı ilə təsmiyə edilən [adlandırılan] və Xarkov səmtinə gedən düşmənin üçüncü qatarı da xəsarətləndirilmişdir.

Voloçisk səmtində Xotimir altında düşmənlər tərəfindən bizə vurulan zərbə bizim hissələri dayandırmışsa da, lakin sonradan yenə qitəatımız [hərbi hissələrimiz] yürüşə keçmişlərdi.

Minsk - N. İki diviziya tribunal üzvlərini aparan Şura qatarı Olexnoviçi mövqifinə yetişərkən Lehistan qoşunları tərəfindən tövqif [həbs] edilmişdir.

Qırmızı qoşun nəfəratına [əsgərlərinə] olmazın əziyyət etdikdən sonra Şura hökuməti adamlarını təslim etmələrini tələb etmişlərdi. Fəqət Qırmızı qoşunlar bu əziyyətlərdən heç də dilgir olmayıb, öz adamlarını verməmişlərdi. Amma bununla bərabər, polyaklar 11 nəfər tribunal üzvlərini tapıb edam etmişlərdi.

Kiyev - Gündən-günə Ukrayna cəbhəsində əhval yaxşılaşır. Petlyura dəstəsini üç tərəfdən əhatə etmişlərdi. Petlyura dəstəsinin ricət [geri qaçış] yolu kəsilmişdir. Dneprin cənub tərəfində sakitlik davam edir. Xarkov tərəfinə Poltava dairəsində bizim yürüşümüz davam edir. Obuxova daxil olmuş Yaşıl qvardiya Qırmızı qoşun nəfəratını qətl etmişlərdi. Qətləndən əvvəl onlara çox işgəncə edilmişdir.

Denikinin əmrnaməsi

Kiyev - General Denikin bir əmrnamə ilə dabravollar tərəfindən işğal edilən yerlərdəki əhalini 18 yaşından 42 yaşınadək səfərbərliyə dəvət etmişdir. Hər kəs səfərbərlikdən imtina edərsə, edam ediləcəkdir.

Kiyev - Şura hökuməti 18 yaşından 40 yaşınadək ümum əhalinin məcburi surətdə hərbi təlim almaları barəsində əmrnamə sadir etmişdir [əmrnamə vermişdir].

İtaliyada iğtişaş

- Bütün İtaliyada iğtişaş başladığını yazırlar. İtaliyanın Floransa şəhəri əməllər [fəhlələr] tərəfindən işğal edilmişdir.

- İtaliyada iğtişaş və tətillər getdikcə artır. İtaliyanın bir çox yerlərində şuralar təşkil edilmişdir. Floransa əməllərin əlindədir. İğtişaşçılar iskat [susdurmaq] üçün göndərilən qoşunlar əhaliyə atəş açmaqdan imtina etmişlərdir.

- “Republik” qəzetəsi Avropada və Asiyada bir çox tətillər əməllə gəldiyi bərəsində xəbərlər dərc eyləmişdir. Pa-de-Kale və Fransanın şimali tərəfində olan kömür mədənlərində yenidən tətillər başlanmışdır. Parisin özündə tətillər edən dəmiryol əməllərinə şəhər tramvay və avtobus əməlləri də mülhəq olmuşlardır [qoşulmuşlar].

- Kömür mədəni, gəmi, dəmiryol, nəqliyyat əməlləri və sair əməllərin müttəfiqlər [birləşmiş] Həmkarlar İttifaqının baş idarə konfransı elan edir ki, gərək tətillər edən əməllər və bütün fəqərəyi-kasibə [proletariat] öz tələblərində heç bir güzəştə bulunmayacaqlardır. İttifaq hər bir tədbirlə Həmkarlar İttifaqının tələblərinə müzahirət [kömək] edəcəkdir və bu yolda heç bir fədakarlıqdan çəkinməyəcəklərdir. Fransada ələddəvam [davamlı] birinci zəruri şeylər bahalandığı və getdikcə naloqların [vergilərin] artdığı, xırda millətlərin hüquq və istiqlalıyyətini Fransa hökuməti xələldar etdiyi [pozduğu], Rusiya və Macarıstan inqilabını boğmaq istədiyi, qoşunlar tərxisinin təxirə salındığı və əfvi-ümuminin rədd edildiyi Fransada öylə bir hal törətmişdir ki, ancaq qəti hərəkətlə o haldan qurtarmaq olar. Fransız, İtaliya, İngiltərə və Belçika əməlləri Həmkarlar İttifaqının baş konfransı əhvalın qayət vəxim [ağır] olduğuna görə arasıkəsilmədən işlədiyini bəyan eyləmişdir.

- 400 min nəfər İtaliya əməllərinin konfransı İtaliya əməllərinin Rusiya və Macarıstan Şura hökumətləri ilə hüsn-rəftarda bulunmaları haqqında bir qərar-namə çıxarmışlardır.

- Berlində tətillər davam edir. Mərkəz ilə ətraf arasında müxabirə [xəbərləşmə, əlaqə] kəsilmişdir.

- Neapolda (İtaliya) tətillər davam edir. Bu tətillər hərəkəti ətrafa da sirayət eyləmişdir. Romada tramvay əməlləri tətillər olmuşlardır.

QƏZETƏLƏRDƏN

Müttəfiqlər və Kolçak

Kolçak hökumətinin Müttəfiqlər tərəfindən təsdiq ediləcəyi və Müttəfiqlərin Kolçaka maddi və mənəvi müavinətdə bulunacaqları aşağıdakı nota mübadilələri ilə olmuşdur. Bu notalar Parisdə Burtsev tərəfindən nəşr edilməkdə olan “Obşeye delo” qəzetəsində təfsilən dərc edilmişdir.

Mayın 28-də Klemanso tərəfindən admiral Kolçaka göndərilən notada Müttəfiqlər izhar etmişlər ki, Rusiyada sülh və asayiş bərpasını arzu edərək və bolşevik hökuməti ilə müzakirət baş tutmayacağına qəti surətdə inanaraq, onlar ancaq müəyyən şərtlərlə admiral Kolçak hökumətinə mühüm mətə-hərbiyyə, ləvazimat və ərzaq ilə müavinət etməyə hazırdırlar. Admiral Kolçakın siyasəti Müttəfiqlər tərəfindən qoyulan şəraitdən başqa olmayıb, müəyyən şərtləri gözləməklə Müttəfiqləri təmin etməlidir. Şərait budur:

1) Moskva alınan kimi Məclisi-Müəssisan [Təsisçilər Məclisi] azad, gizlin və demokratik seçki əsasları ilə dəvət ediləməlidir. Hərgah o vaxta qədər lazımı qədər asayiş və qanun bərpa edilməsə, təzə seçkilər mümkün olana qədər 1917-ci ildə seçilmiş olan əski Məclisi-Müəssisan dəvət edilsin.

2) Bütün məmləkətdə qanuni davam edən müəssisələrə, zemstvo bələdiyyə idarələrinə və qeyrilərinə azad seçki ixtiyarı verilməsi Kolçakın ixtiyarına verilir.

3) Admiral Kolçak əski təzə-idarədə mövcud olan sinif və silk imtiyazlarını heç bir vəchlə təcdid [bərpa] etdirməməlidir.

4) Finlandiya ilə Polşa istiqlalıyyətini təsdiq edilib saziş hüsula gəlmədiyə zaman mübahisəli sərhəd məsələsi Cəmiyyəti-Əqvamın [Millətlər Cəmiyyətinin] hökümətinə verməlidir.

5) Bir tərəfdən Rusiya, digər tərəfdən Estoniya, Latviya, Litva, həmçinin Qafqaziya və Türküstan oblastları arasında münasibat məsələsi sazişlə həll edilməsə, bu məsələlərin həlli Cəmiyyəti-Əqvamın müavinəti və iştirakı ilə olacaqdır. Bu məsələlər həll edilənə qədər Rusiya razı olur ki, məzkur [adı çəkilən] oblastları muxtariyyətli hesab edib, bu oblastların həqiqi hökumətləri ilə Müttəfiq dövlətlər arasında davam edəcək münasibati təsdiq etməlidir.

6) Sülh Konfransının Bessarabiyanın Romaniya oblastları müqəddəratını həll etməsi ixtiyarı təsdiq edilir.

7) Demokratik Rusiya hökuməti təşkil edildikdən sonra Rusiya Cəmiyyəti-Əqvama daxil olur.

8) Müttəfiqlər Rusiyanın dövləti borc-

ları haqqında admiral Kolçakın 1918 sənəsi noyabrın 27-də verdiyi bəyanatı nəzəri-diqqətə alırlar.

Admiral Kolçak iyunun 4-də Müttəfiqlərin həmin notasına maddəbəməddə cavab vermişdir.

Kolçakın verdiyi cavabdan görünür ki, o, özünü gələcək Məclisi-Müəssisan qarşısında məsul ədd [hesab] edib bolşevikləri əzmək, təzə seçkilər təyin etməsinə imkan verdikdən sonra bütün ixtiyarı Məclisi-Müəssisana verəcəkdir. Əski Məclisi-Müəssisana gəldikdə, admiral Kolçak göstərir ki, həman Məclisi-Müəssisanın seçkiləri bolşevik hökumətinin təzyiqi altında olmuşdur və həman Məclisi-Müəssisanın bir çox üzvləri hal-hazırda bolşevik səflərindədir [sıralarındadır].

Kolçak hökuməti 1917-ci sənəsi Müvəqqət hökumət tərəfindən elan edilən Polşa istiqlalıyyətini təsdiq etməyə hazır olub, qəti surətdə təsdiqini və sərhəd məsələsini Məclisi-Müəssisana həvalə edir. Kolçak hökuməti Finlandiya hökumətinə də həmçinin təsdiq edib, məsələnin qəti surətdə həllini Məclisi-Müəssisana vaxt alır edir [tapşırır]. Rusiyada vücuda gələn başqa müstəqil hökumətlər haqqında admiral Kolçak deyir ki, biz Estoniya, Latviya, Litva, Qafqaziya və Türküstan oblastlarının milli qruplarına daxil olan məsələlərin həllini hazır etmək niyyətindəyik. Biz təsəvvür edirik ki, məsələlərin tezliklə həllinə müvəffəq olacağıq. Bunu da nəzərə almalıdır ki, Kolçak hökuməti müxtəlif millətlərin muxtariyyətini təmin etməyə hazırdır. Bura da bəllidir ki, bu muxtariyyətli yerlərin qədəri və forması bu millətlərin hər bi-

rindən ötrü əlahiddəcə təyin ediləcəkdir. Həmin müxtəlif məsələlərin həlli əsnasında müşkülət vücuda gəldikdə, saziş hüsula gəlməsi üçün Kolçak hökuməti Cəmiyyəti-Əqvama müraciət etməyə hazırır. Məclisi-Müəssisən tərəfindən təsdiq ediləcək əsaslar aşkardır ki, Bessarabiya məsələsinə də tətbiq ediləcəkdir.

Sonra Kolçakın cavabında Rusiya borclarının Kolçak hökuməti öhdəsinə alındığı təsdiq edilib, köhnə üsuli-idarə imtiyazlarının qaytarılmayacağına söz verilir.

Müttəfiqlər Kolçakın bu cavabını öz təkliflərinə müvafiq görüb, Kolçaka müxtəsər surətdə cavab vermişlər ki, onlar admiral Kolçaka və onun müttəfiqlərinə birinci məktubda göstəriləni qərar üzrə kömək etməyə hazırırlar. Bu cavabı Lloyd Corc, Vilson, Klemanso, Orlando və Makino imza etmişlərdir.

NƏZARƏTLƏRDƏ [NAZİRLİKLƏRDƏ]

- Ümuri-Xeyriyyə və Nafiə Nəzarəti [Sosial Təminat Nazirliyi] Ziraət və Dövlət Əmlak Nəzarətinə [Əkinçilik və Dövlət Əmlakı Nazirliyinə] xəbər vermişdir ki, Astraxanka, Maryevka köyləri əhəlisinə iyulun 11-də vəqə olmuş hökumət qərarı ilə Azərbaycan daxilinə qayıtmağa icazə verilmişdir.

- Ümuri-Xeyriyyə və Nafiə Nəzarəti Tiflisdəki Rus Milli Şurasına teleqrafən xəbər vermişdir ki, Naftluqidə toplanmış Şamaxı qəzası rus kəndçilərinə Nəzarətin

iqdamatı [təşəbbüsü] nəticəsində hökumət tərəfindən öz yerlərinə qayıtmağa icazə verilmişdir.

- Yaxın Şərqdə Qaçqınlara Müavinət Edən Amerika Komitəsinə Ümuri-Xeyriyyə və Nafiə Nəzarəti tərəfindən bir böylə təliqə [rəsmi məktub] göndərilmişdir:

“Ermənistanın müsəlman əhalisi müharibə və inqilab hadisətindən zərərdidə olduqları [zərər çəkdiqləri] üçün hal-hazırda qayət fəna bir haldadırlar. Xaricdən müavinət edilməzsə, onlar öz yerlərinə qayıtmaqla rəncbərlik edə bilməyəcəkləri kimi də, yemək yoxluğundan da bir çoxları tələf olmağa məruz qalacaqlar.

Azərbaycan Cümhuriyyəti Ümuri-Xeyriyyə və Nafiə Nəzarətinin bütün vəsaiti işbu dövlətin kəndi füqərası təminatına çevrilmişdir. Burada ermənilərə də müavinət edilir.

Yeni əsaslar üzrə təsis ediləcək gənc dövlətə Amerika milləti müavinət etdiyi kimi, müsəlman əhalisini də yaddan çıxarmayacaqdır. Böylə müavinət xüsusən qoca və ətfala [uşaqlara] lazımdır ki, kəndi zəhmətləri ilə yemək tapmaqdan acizdirlər. Bunlara yemək və əlac [dərman] verməklə tələf olmaqdan saxlamaq mümkün olacaqdır.

Komitə əzasından [üzvündən] biri ilə şəxsən etdiyim müsahibədən məada [başqa] rica edirəm ki:

1) *Ermənistanın müsəlman əhəlisinə un və yaxud əkmək vermək məsələsinə öhdəsinə götürməklə qaç nəfərə müavinət ediləcəyi barəsində mənə məlumat verilsin;*

2) *Ətfal və ixtiyarlar [uşaqlar və qocalar] üçün bir qaç darüleytam və darülə-*

cəzə güşad [yetimxana və qocalar evi açıl-sın] və tibbi müavinət üçün bir neçə məntəqə təsis edilsin;

3) *Xəsarətə düşər olmuş ərazi sahiblərinə toxum və ziraət və fəllahət [əkinçilik və kənd təsərrüfatı] alətləri verməklə müavinətdə bulunsun.”*

XARİCİ SİYASƏTİMİZ

- 9 -

Gürcüstan və biz

Gürcüstan ilə dostluğumuz ən təbii bir haldır. Şimalda rus qorxusu və cənubda ola biləcək intriqalar gürcülərlə azərbaycanlıları kip dostluğa məcbur edir. İki müstəqil dövlət üçün də hürriyyətlərinə təcavüz edən qüvvələrə qarşı bir hazırlıq lazımdır. Bu dövlətlər hücum üçün deyil, müdafiə məqsədilə birləşdilər və əqdə yapdılar. Bu əqdin sabit qalacağına əminik.

İki dövlət arasında olan dostluq yalnız faydaya bağlı olduğunu söyləmişdik. Gürcüstan-Azərbaycan dostluğunun iki tərəf üçün də böyük faydası var. Şübhə ola bilməz ki, həm Gürcüstan, həm də Azərbaycan müstəqil yaşamaq istəyir. Böylə olduqda, Gürcüstan üçün bir qorxu baş versə, axırda xəteri Azərbaycana da toxunacaq. Bu iki məmləkətin hürri yaşaması bir-birinə bağlıdır. Biri asudəliyini itirərsə, o birisi də itirmək məcburiyyətində bulunar. Qafqazın dağlarını Qara dənizlə Xəzər dənizi arasında müttəfiqən müdafiə etməliyik. Açıq dənizə yolumuz olmadığı üçün ölkəmizə mal ixrac və id-

xalını Gürcüstan təriqi [yolu] ilə edəcəyik. Dost bir dövlət bizə bu yolda maneələr təşkil etməyəcək və ya ağır şərtlər qoy-mayacaq.

Gürcüstan ilə aramızda qovğalı bir məsələmiz yoxdur. Acar məsələsi aramızda soyuqluq doğura bilməz. Bu məsələnin həlli iki dövlətin faydasına uyan bir şəkildə həll olunmasına əminik. Ümum fayda üçün Gürcüstana maddi köməkdə bulunmalıyıq.

Bizim üçün əhəmiyyətli bir məsələ də var. O da məmləkətimizdə sadıq məmurlar yetişdirmək. Lakin bu günün işi deyil. Məsuliyyətli məmuriyyətləri öz əlimizdə saxlamalıyıq. Özümüzə adam az olsa, gürcülərdən gətirməliyik. Yoxsa istiqlalı-yətimizə düşmən bir çox məmurlar bəsləyirik. Bunlar Denikin gəlməsini cəndildən gözləyirlər. Xəyanət olmamaq üçün məsuliyyətli yerləri dost əlinə verməlidir.

Yusif Vəzirov

NAXÇIVAN MƏKTUBATI

- 4 -

Atalar demiş ki, “müsəlmanın son ağ-ılı mənim olsun”. Filhəqiqə [həqiqətən] öylə imiş. Müsəlmanlar nədənsə rahatçılıq zamanında işləməyib, mütləqə qar qapını alanda, yəni iş bitib getdikdən sonra makina kimi işləməyə başlarlar. Niyə də işləməsinlər ki? “Boğulanlar əllərini kola-kosa atmalıdırlar”, təbii.

Naxçıvanlılar hər yerdə mitinqlər qurub, gündə on dəfələrcə gəlib Parlamən-

da kəndi fikirlərini izhar edirlərdi. Məsələn, bir gün içində Azərbaycana məktub, İrana teleqraf və telefon yazılıb, hazır edilib süvarilərlə yola salındı ki, mayısın 3-nə qədər İran və Azərbaycan təvassütü [vasitəçiliyi] ilə bütün yer üzünə gurultu salıb onlara olan zülüm və təəddini [əziyyəti] düvəli-müəzzəmələrə [böyük dövlətlərə] bildirmək istəməklə bərabər, ermənilərin zənciri-əsəratindən, bəlkə, xilas olsunlar.

Nə isə, “fürsəti fövt eyləməz aqıl məgər nadan ola” zərbül-məsəlindən, hallarımızdan istifadə edərək, “Nə yapalım, artıq mövqeyidir, əhalini yığıb da şu ərazini İrana keçənlər kimi mülhəq etməyi [birləşdirməyi] təklif edəlim; təbii, erməni qorxusuna, həpsi razı olacaqlar və biz də məqsədimizə nail olarıq” dedilər.

Əvət, dedilər. Xanların məxfi şurası bitdi. Nerədə əski qafalı, pullu hacılardan, ağalardan, bəylərdən, Parlaman əzalarından [üzvlərindən] varsa, xan imarətinə yığıdılar. Məclis kamilən şəhərimizin əyan, əşraf və çığırqları ilə dolduqdan sonra, Cəfərqulu xan [Naxçıvanski] üzünü camaata tutaraq buyurdu:

“Camaat, siz müsəlmanlar işi vaxtilə görməzsiniz. Bir ay əqdəm [qabaq] mən sizə nə qədər fəryad etdim ki, bizdən hökumət olmaz, bizə muxtariyyət verməzlər. Çünki biz bütün millət olmayıb, bir parça əhaliyiz. Biz gərək İrana yarıyaq. Kimsə sözlərimə etimad etmədi. Hər kəs dalda min söz danışmağa başladı ki, xanlar bilməm genə əski hüquqlara, yəni hökmranlıq və kəndlərinə sahib olmaq istəyirlər. Halbuki mən bugünkü gün üçün deyirdim. Kərratla [dəfələrlə]

məni təhqir etdiniz. Mən də bundan sonra hiddətlənərək sizə bildiyimi edəcəyəm.”

Sonra Hacı Həsənəli ağa (Naxçıvan milyoneri):

“Babam, çalışmaq lazımdır, bir çarə arayaq. Mən elə məsləhət görürəm ki, İrana deleqat [nümayəndə] göndərək, deyək ki, biz sizə rəiyyət olmaq istəyirik.”

Xülasə, tam üç saat mübahisə və boğuşmadan sonra İrana üç nəfərdən ibarət bir heyəti-mürəxxəsə [nümayəndə heyəti] göndərilməsi təhti-qərara alındı. Kimi seçib göndərmək üstə dörd saat kimin tərəfindən kim getsin məsələsi ilə vaxt keçirdilər. Axırda şeyxülislam; Mirzə Cabbar ağa Bektaşlı ilə Hacı Mirbağır Seyidsəmədžadəni Naxçıvandan intixab və Mehdiqulu xan Diyarbəkrini Təbrizdən vəkil etdilər ki, əyaləti-kübra ilə baladakı [yuxarıdakı] məsələ haqqında danışıqlar.

Təbriz nümayəndələrimizə 10 min manat yol xərciylə gecə ilə mandatları hazır olana kimi xəzinədən götürüb verdilər. Saat 11 radələrində fayton hazır olub mürəxxəsləri Culfaya yola saldılar. Əhali bir az təskinül-qəlb olub istirahətə məşğul olmağa başladılar.

Ermənilərin bu işlər olan zaman Naxçıvana gəlmələrinə hələ 4 gün var idi. Camaat mürəxxəslərə ümidvar olmaqla rahat olmağa başladılarsa, gündə o biri tərəfdən ingilis general-qubernatoru da camaatı həkimanə [ağıllı, hikmətli] bir surətdə inqilab olmasın deyər rahat etməyə başladı.

Məsələn, bir gün [Naxçıvanski] Kəlbəli xanı çağıraraq əmr edirdi ki, təşkilatınızı pozmayın. Bir gün Parlaman səd-

rinə söyləyirdi ki, hələ ermənilərin gəlməsi bəlli deyildir, hökumətinizi edib Parlamanınızı dağıtmayın; hərəgah hökumət etməyi bacarmasanız, kəndim idarə etməyə başlayacağam. Qəlbi saf müsəlmanlar bu sözlərdən nə qədər dilşad olub və nə qədər o sözlərə siyasi mənə verirlərdi.

Məsələn, Parlaman əzalar şurada söyləyirdilər ki, ehtimal ki, bizim protestomuz Tomsona çatmış, inşallah ki, bizi ermənilərə verməyəcəklər. Bir çoxları və sədr cənabları da gülər üzə, – əvət, yəqin ki, elədir, – deyirdilər; – çünki Vilsonun təklifinə görə, hər millət kəndi hüququna sahib olmaqla bərabər, cəmi millətlər haraya istəsələr, oraya mülhəq ola [qoşula] bilərlər. Zor və zülümlə bir milləti başqa bir hökumətə yapışdırmaq olmaz.

Mürəxxəslərimiz, Allah bərəkət versin ki, təcili surətdə Təbrizə getdikləri halda, iki günlük yolu altı günə getdilər və hər gün telefonla Parlamanı yol göstərirdilər ki, fikrinizdə bərk durunuz, təslim fəqərəsindən [işindən] vaz keçiniz. Əyalətlə teleqrafən danışdıq, halınızı ərz etdik. Xoş xəbər gəlməkdədir. İnşallah ki, axırı xeyir olar.

Bu növ telefonları hökumət aldıqca, camaat sevincindən kəndini şaşırırdı. Vaxtında mallarını İrana qaçıraraq qəpik sərf etməyən milyonçularımız da əllərini yuxarı qovzayıb “Allah, sən özün kömək ol” cümləsini işlədib əzalara dua edirdilər ki, bəlkə, Allah tez onları İran rəiyyəti etsin. Fəqət az-çox bəsirəti olanlar qüsbəsindən kəndisini zəhərləmək istəyirdi.

Tamaşaçı

Felyeton

TƏLİF İŞLƏRİ

Məlum ki, lisanlar millətlərin ictimasi [cəmi; yekunu] və cavanlarının inikası, ayinəsidir. Milli möhtəşəm bir ədəbiyyata malik olan millətlər layəmət [əbədi] birər həyata məzhərdirlər [naildirlər].

Bu gün mövcudiyətlərini yaşadan, bu gün illərin xəşin [sərt] məhkumiyyətdən sonra bəsübədəlmövtə [ölümdən sonra dirilişə] nail olan millətlər lisanlarını qaib etməyənlərdir. İstiqlali-siyasi [siyasi istiqlal] milli ədəbiyyatı, milli ürfanı olan millətin başına bir gün qonacaq bir tacdan başqa bir şey deyildir...

Burada bir nəbzə osmanlıların dövrə və inqilabi-ədəbiyyələrindən [ədəbi dövrlərindən və dəyişikliklərindən] bəhs edəcəyəm.

Osmanlılar, mətəəssüf [təəssüf ki], gözəl türkcə durarkən ərəb və fars lüğətlərini, tərkiblərini, hətta qaydalarını dillərinə soxmuşlardır. Bu surətlə üç dildən mürəkkəb [ibarət] (əqanimi-səlasə) [üç əsas ünsür] bir Osmanlı ədəbiyyatı vücuda gəlmişdi. Xütuti-ümumiyyəsi [ümumi xətləri] ilə kəlmə oyunağından başqa bir ücubə [qəribə, qeyri-adi şey, eybəcərlik] olmayan və mövzusunu əsla öz millətinin ruhundan almayan bu ədəbiyyatı-ətiqə [qədim ədəbiyyat] son dövrlərində pək adiliyə düşmüş, binaənileyh [ona görə], kəndisi üçün yeni bir üfq-i-ədəbi aramışdı.

İştə, Qərbin pək yüksək təkamülünü görən üdəbayi-cədidə [yeni ədiblər] məftun, heyran, Qərbin dahi ədiblərini təqlidlə Qərb ədəbiyyatını, mənsub olduğu millətlərinin ruhu ilə bərabər Osmanlı

ədəbiyyatına nəql etmişlər, ədəbiyyati-cədidəni [yeni ədəbiyyatı] təsis etmişlərdi. Pək yüksək bir qaç dahi istisna edilərsə, Osmanlı ədibləri, ümumiyyətlə, Avropa məktəbi-ədəbinin müqəllidləri [təqlidçiləri] idilər. Halbuki təqlid ibdadən [yeni bir şey yaratmaqdan] məhrumdur. Sənət isə ibda deməkdir.

Neyçün bütün türklərin sürur [şadlıq] və matəmdə müştərək həssasiyyətə malik olmaları qayəsini istihdaf edən [hədəfləyən], milli, yüksək bir türk ədəbiyyatı təəssüs edəmməmişdi?

Bütün türk dünyasının həyati-ictimaiyyə və siyasiyyəsini [ictimai və siyasi həyatını] tədqiq edərsək görürük ki, osmanlılar bilxəssə islam ittihadı [birliyi] məfkurəsinə xadim olmuşlardı. Ədəbi əsar [əsərlər] dini mahiyyətdən qurtulammamışdı. Buna əski zehniyyətin xətai-siyasiləri və əsbabi-jeoqrafiyaya məbni [coğrafi şərtlər üzündən] türk aləminin yek-digəri [bir-biri] ilə sıxı təması qaib edərək məhəlli [yerli] və pək fərqli ləhcələrin və ədəbiyyatların təəssüs etməsi və daha sonra bu böyük yurdun şimal həyulası [divi] tərəfindən parçalanması ilə rabitələr imkanının münsəlib olması [aradan qalxması] da inzimam etmişdi [əlavə olunmuşdu].

Eyni zamanda osmanlılar, əfsus ki, hərblərin verdiyi zəfər nəşəsi ilə pək məst olaraq yaxın və uzaq atının [gələcəyin] pək müdhiş təhlükələrini görəmməyirdi.

Əvət, bir çox dəfələr Osmanlı türklərinin münhəzim [məğlub] etdiyi Avropa şimdi feyzli inqilablar səhnəsidir. Dini əsarətdən sıyrılır, milli bir hürriyyət və həyata girir, vaqiən [doğrudan da] hüquqi-bəşər bəyannamələri nəşr edir, fəqət

həqiqətdə düşmənlərinin, həyati qabiliyyətsizliklə ittihad etdiklərinin və hələ ölümlər kimi uyuyan bədbəxt türk və islam aləminin şöleyi-həyatını söndürmək üçün dimağının qabiliyyəti-təfəkkürüyyəsi ilə xariqələr doğurur, xülasə, milliyyət məfkurəsinin atəşin və şədid [şiddətli] eşqi ilə mütəvaliyən [davamlı] yüksəlirdi!..

Osmanlı zımamdaranı [idarəçiləri] bu səri [sürətli] tərəqqinin sarsıntıları ilə bir az oyandı və Qərbə baxdı. Fəqət pək xətaalud [xətəli] bir zehniyyətlə Qərbin ürfündən [adət-ənənəsindən] doğan, binaənileyh [buna görə], ancaq Qərbin ruhuna tətəbüq edə [uyğun gələ] bilən qanunları Osmanlı idarəsinə tətbiq etməyə başladı!.. Zavallı Tənzimat!..

Nəhayət, 10 təmmuz inqilabı infilaq etdi [partladı]. Daha şədid bir qərbiləşmə ehtiyacı ilə bərabər, Osmanlı dövlətini təşkil edən bütün millətlərin qaynaşması lazıması doğdu. Bədəmə [bundan sonra] türk, ərəb, arnavud, bolqar, qrek, erməni, həpsi bir qardaşdı, həpsi Osmanlı vətəni üçün çalışacaq birər vətən övladı idi. Həpsinin müştərək dili osmanlıca idi. Halbuki milliyyət əsrinin göbəyində yaşadığını anlayan müsəlman arnavudlar, ərəblər ictimai maskalar altında siyasi rollar oynayan müəssisələr təşkil etdilər və bugünkü iftiraqı [ayrılığı] doğurdular.

Balkan fəciəsi [faciəsi], Hərbi-ümumi bəliyyəsi [Birinci Dünya müharibəsinin bəlaləri] tarixi ənənəsi, məfaxiri [iftixar etdikləri şeylər], məfkurəsi ayrı, hətta bir-birinə zidd millətlərin imtizac edəmməyəcəklərini [qaynaşmayıb-qarışmamayaqlarını] son dəfə olaraq bir daha anlatdı.

Vaqiən Əbdülhəmidin ən kəşif istib-

dadı zamanlarında belə Osmanlı türklərinin münəvvər [ziyalı] təbəqəsi bu yürüyən həqiqəti görürdü. Lakin türklər idarətən hakim bir mövqedə idilər. “Osmanlı dövləti” bu gün bir “mövcudə” idi, halbuki “milliyyət” bir “məfkurə” idi...

“Məfkurə” üçün “mövcudə”ni təhlükəyə qoymaq istəməyirlər, “osmanlılıq” siyasətini bihudə idaməyə [davam etdirməyə] çalışırlardı.

İştə, müsəlmanlar arasında da milliyyət duyğularının təzahürəti millətini sevən, əlim [acı] fəlakətləri idrak edən türkləri ən sonra bir araya topladı, ani denilə biləcək bir surətdə milli məfkurə, milliyyətçilik, yeni lisan doğdu.

Qəflətin, təsirəti-siyasiyyənin parçalandığı böyük türk dünyasının böyük müfəkkirlərini, ədiblərini pək dərin düşündürən hər şeydən əvvəl “lisan” məsələsi idi!

Binaənileyh, bütün türklərin, bütün irq qardaşlarının həqiqətləri, gözəllikləri eyni surətlə idrak edə bilməsinin ən birinci amili, milliyyətin ən böyük istinadgahı olan ədəbiyyatı birləşdirmək lüzumu təqərrür etdirildi [qərarlaşdırıldı]. Paytaxt lisanı olan Osmanlı türklərinin ədəbiyyatı bütün türklər üçün tənsib [münasib görüldü] və qəbul edildi.

Hər lisan kəndinə məxsus bir ədəbiyyat və ürfan ibda, bir hərs və mədəniyyət yaradacağından, bu pək qüdsi bir məfkurə idi.

* * *

Gərək ədəbiyyati-ətiqə, gərək sə ədəbiyyati-cədidə dövrlərindəki şairlər ya ümumiyyətlə, eşq, hüsn [gözəllik] və qadın mövzularının məhdud vadisində dolayırlar, yaxud ilhamlarını mövhum [xə-

yali] “insaniyyət” məfkurəsindən alırlardı.

Halbuki Qərbin gözlərimizi qamaşdıran təkamüli-möhtəşəmini, ağla hey-rət verən xariqələrini yaradan fikirlər, əllər bütün bəşərin deyil, bəlkə, yalnız millətlərin fikirləri və əlləri idi.

Milli qürurun doğurduğu rəqabəti-irqiyyə [irqlərarası rəqabət] kainata ayrı-ayrı və bir-birindən fərqli milli mədəniyyətlər hədiyyə etmişdi.

Qərbin türk aləmi haqqındakı binihəyə etisafatı [nəhayətsiz təcavüzü], bədbəxt millətin əmrəzi-ictimaiyyəsi [ictimai xəstəlikləri] türk şairlərinin ruhunda qısqanc bir eşqlə millət sevgisi, milli qürur yaratmamışdı.

Qiyətdar bir şairimizin “Əgər yer üzündəki səfəlləri izalə [aradan qaldırmaq] üçün Mərrixdən [Marsdan] şu bədbəxt səyyarəyə [planetə] bir xilaskar gəlsə idi, əvvəla türklərin yanına gedərdi” həqiqəti bilinməyirdi. Lehistanın [Polşanın] bugünkü ürfan və istiqlalını mədyun [borclu] olduğu şair Senkeviçin “Mən milyonlarca insanın kəndərini kəndimdə daşıyıram, milyonlarca insan üçün ələm çəkərəm və ağlayıram” şuarı şairlərimiz üçün bir düstur olammamışdı!

Bir Qərb ədibi deyir ki: “Eyi yazmaq üçün eyi hiss etmək, eyi hiss etmək üçün də eyi yaşamaq lazımdır.” İştə, milli həyat yaşamadığı üçün, məəttəəssüf, Osmanlı ədəbiyyatı milli dahilər doğurammamışdı.

Binaənileyh ilhamlarını həqiqi mənbələrdən almayan, xalq ilə kəndi arasında namütənahi məsafət [sonsuz məsafələr] bulunan bu ədəbiyyat münhəsirən [məxsusi olaraq] kəndi üdəbasının [ədib-

lərinin] mühitlərində tədavül [dövr edir, işləyir] və təbiətilə [təbii olaraq] süqut edir və mövqeyini yeni lisanə, “milli ədəbiyyata” tərkləyirdi. Yeni lisanə ərəbcə, farsca kəlmələri, qaydaları mümkün olduğu qədər lisanımızdan tərd edərək [qovaraq], pək müstəməl olanlarını da [çox işləmələrini də] türkləşdirəcək, yeni “milli ədəbiyyat” mövzularını, təşbeh və istiarə zəminlərini, ilhamlarını bu gün xalqın ruhunda yaşayan tarixi mənqəbələrdən, ənənələrdən alacaqdır. Yəni xalqın ruhundan bu milli ədəbiyyata feyizli [bol, bərkətli] bir şeiriyyət axacaqdır. Bu surətlə kəndi ruhundan qopan bir ədəbiyyat onu pək səmimi hiss və həyəcanla yaşadacaq, kəndi alamını inləyən [öz dərdlərindən şikayətlənən], kəndi sevinclərini tərənnüm edən, kəndi qürurunu oxşayan milli ədəbiyyat bittəb pək möhtəşəm bir də türk mədəniyyəti doğuracaqdır.

* * *

Bütün bu məsrudati-acizanəmdən [acizənə sözlərimdən, izahlarımdan] məqsədim: Təşəkkül edərək bu gün hali-fəaliyyətdə bulunan Təlif Komiyonu tarixi vəzifəsinin, rollarının vüsət və şümulu [genişliyi və əhatə dairəsi] nisbətində asar [əsərlər] vücudə gətirə bilərmə? Müqtədir və möhtərəm zəvatin [şəxslərin] vücudları [iştirakı] ilə mütəşəkkil olduğuna əsla şübhəməz olmayan komiyon, heç olmazsa, təlifətin məxəzləri [yazılacaq əsərlərin, kitabların mənbələri], surəti-icrası [necə icra edilməsi] haqqında həyati-ictimaiyyətdəki nüfuzları inkar ediləmməyən zümreyi-münəvvərənin əfkarını tənvir etsə [ziyalı sinifinin fikirlərinə işıq salsa]!..

Milli hərsi [mədəniyyəti] yaradacağına qüvvətlə iman etdiyimiz dil birliyi, ədəbiyyat birliyi əməlinə [arzusuna] təbən [tabe olmaqla] Türkiyə maarifinin bilxassə şu on sənəlik milli və həqiqi tərəqqiyatına hörmətən, Türkiyə kitablarını ibtidailərin ilk sinifləri üçün şiveyi-lisan fərqi binaən [görə] qismən və təbdilən [dəyişdirərək], böyük məktəblər üçün eynən qəbul edərmiyiz?

Əgər Türkiyə həyati-maarifinin hələ əski sistemdə davam etdiyini zənn və iddia edənələr varsa, pək aldanırlar. Türkiyə ülum və fünuna [elmlərə və fənlərə] aid kitab ehtiyacını təmin etmiş və etməkdədir.

Müvərrix [tarixçi] Əhməd Rəfiq bəy “Böyük tarixi-ümumi” külliyyəti ilə bərabər, hər məktəb sinifləri üçün qiymətədar tarixlərini, Faiq Səbri açdığı Darülməsaisi ilə coğrafiyasını, [Məhməd Fuad] Köprülüzadə və rüfəqası [yoldaşları] türkcə qəvaid [qaydalar] və Osmanlı ədəbiyyatını, M. Nərimi və sairələri gözəl milli qiraət və inşadlarını, Rza Tofiq fəlsəfəsini, digərləri riyaziyyat, təbiyyat [təbiət elmləri] kitablarını mükəmməl şəkillərdə maarifə ehda [hədiyyə] etdilər.

Şübhəsiz, bəzi kitablar əskik, əzcümlə [o cümlədən] türk tarixi-ədəbiyyatına [ədəbiyyat tarixinə] aid bir kitab yoxdur. İstədik ki, mükəmməl bir türk tarixi-ədəbiyyatı olsun. Bu da İstanbulun mütəşəkkil müəssisəti[ni], tarix əncümənlərinin [komissiyalarının] və buradakı ixtisaskar zəvatin [şəxslərin] təhəriyyat [axarıları] və tədqiqatı ilə əldə ediləcəkdir. Bunun üçün pək yanlış olan əski tərz tələqqilərə [fikirlərə, qiymətləndirmələrə] qapılaraq kəndimizə başqa bir üfüq ararsaq, milli hə-

yatdan verislərlə uzaqlaşmış oları zənni-acizanəsindəyəm.

Hər halda, bu günün idareyi-məsləhətindən [bu günü yola verməkdən] ziyadə, yarını düşünərək proqramlarımızı, fikirlərimizi müsbət elmi əsaslara istinad etdirəlim ki, paydar [qalıcı] ola bilsin. Çünki elmə, həqiqətə istinad etməyən heç bir qüvvət əbədi həyata məzhər [na-ii] olammamışdır.

Həsən M. oğlu

İdarədən: Bu məqalə Azərbaycan Maarif Nəzarəti-cəllisinə xitabən “Açıq ərizi-hal” ünvanı və surətində yazılmışdı. Fəqət idarəmiz bu surətdə dərcini tərcih etdi.

MƏTBUAT

Biz hələ gözləyirik

Ermənilərin gərək daşnak və gərək qeyri-daşnak qəzetələri hər gün olmasa da, günəşəri Qarabağ hadisəsinə dair birer qızğın və fitnəəngiz [fitnəkar] məqalələr dərc edib və əfkar-ümumiyyəni iğva edib [ictimaiyyəti yanıdıb], işin həqiqətini və bu hadisədə cürbəcür məsuliyyətsiz xumbəpətlər oynadıqları çirkin rolları erməni demokratiyasından [xalqından] pərdələyib öz cinayətlərini özgələrinin boynuna yıxmağa çalışırlar. Hətta Qarabağda ermənilərin qətliam edilmələrində Azərbaycan Hökuməti ilə İngilis Komandanlığının əlbir olmağını qəsd, bir də sübuta yetirmək istəyirlər.

Əzcümlə [o cümlədən] “Nor aşxatavor”un 136-cı nömrəsində bu məaldə

[mənadə] yuxarıda qeyd olunmuş sərlöv-hə ilə bir məqalə dərc edilmişdir ki, tərcüməsini qarelərimizə [oxucularımıza] təqdim edirik.

Qəzetə yazır ki:

“Qarabağda icra edilmiş təhlükəli qırğın cinayəti mətbuat səhifələrində dərc edildi. Müttəfiqlər heyətinin rəsmi və qeyri-rəsmi nümayəndələri işi təhqiq edib müqəssirləri cəzaya məhkum etməyi vəd etdilər. Amma vəddən bir əsər meydana çıxmadı. Guya bunların cümləsi yalnız camaatın qələyana [cuşa] gəlmiş qəlbini sakit etmək üçün imiş.

Biz dəfələrlə sübut etmişik ki, Azərbaycan Zaqafqaziyada bir Türkiyədir, onun məramnamələrini və qəraradlarını əncama yetirəndir. Müttəfiqlərdə Bakı qırğını sazlayanlara tənbeh etmək xahişi [arzusunu] görməyib və onların tərəfindən Sultanov kimilərin “realni” siyasətlərinə xeyrixahənə münasibətlərindən özlərini bərkidib, Azərbaycanın baş məhafilləri [dairələri] nəinki özlərinin türk siyasətlərinə xitam vermək istəməyirlər, hətta Müttəfiqlərin təhəmmülkar və mütarəddid münasibətlərindən [dözümlü və qətiyyətsiz münasibətlərindən] hər növlə istifadə edib, ümumi qarışıqlıq arasında Qarabağın hündürlükləri, təpələrində təzadən qan hamamları yapmaq təşəbbüsətinə iqdəm edirlər [addım atırlar].

Onlar bir tərəfdən sülh və mehriban qonşuluq münasibəti xüsusunda danışıb, digər tərəfdən türklərin ümmülfəsad [fitnə-fəsadın anası, əsas baskarı] paşaları Ənvərlərə və onun müridlərinə sığınacaq verib, onların ittihadı-islam [müsəlmanların birliyi] təbliğatlarına yardım edirlər.

Bu minval ilə sellər kimi qanlar axıdıb

hədsiz-hesabsız qurbanlar verdikdən sonra Zaqafqaziya demokratiyası [xalq] özünü “kəsriki” bəylərin fəaliyyətlərindən amin-amanlıqda hesab edə bilməyib, onların qüvvələnməklərini və sərbəst olmaqlarını müşahidə edir.

İcra edilmiş cinayətlər cəzasız qalıb, cinayətkarlar isə asudə və arxayın gəzib, bir dəfə tutduqları təriq [yol] ilə getməkdə davam edəcəklərini söyləyirlər. Bu işlərə gərək xatimə çəkilsin.

İcra edilmiş fəsad dairəsində yapılan təhqiqatın nəticəsi gərək meydana çıxıb canilərə tənbeh olsun. Qoy, heç olmasa, bir dəfə hamıya görk olsun ki, bütün bədaşkarlar [cinayətkarlar], hətta ən ali səhibi-mənsəb də olsa, camaat və qanun nəzdində məsuldur. Biz hələ ədalətin həman sözlərini gözləyirik.”

Erməni siyasətçiləri və onlara təzim edən qəzetəçilərinin, şübhəsiz ki, böhtan, iftira və latayilatdan [boş və faydasız, ədəbsiz sözlər danışmaqdan] başqa bir sənəti olammaz. Bunu həpimiz biliriz. Ali mənsəb sahibləri də daxil olmaq üzrə ümum canilərə tənbeh edilməsi haqqındakı tələblərinə isə hər iki əlimizlə qol çəkirik. Zira böylə olarsa, zənn edərsəm, bir erməni başçısı cəzadan boyun çəkəmməz.

HƏSƏN M. OĞLUNA CAVAB

Əfəndi!

“Azərbaycan” qəzetəsində “İstiqlal”a yazılmış bir cavabınızı oxudum. “İstiqlal”a bir cavab yazıb göndərdiyinizi bilməyirəm. İdarə sizdən heç bir məqalə

almamış və mənə də vəsul olmamışdır [çatmamışdır]. “Millətlər qurtuluşu” təfriqəsi çox uzun bir təfriqə olub yazıldığından, Avropa dillərində bulunan kütüb-xanənin içərisində və hər hanki bir kitabı ixtiyar edə bilməkdə kimsə müdaxilə və müarizət [etiraz] edəmməz.

329-330 sənədə 18 kanuni-əvvəl tarixli İstanbul, Bursa və İzmir qəzetələrini gətirib oxumaqda mənə yox. 330-dan sonra və hal-hazırda qədər bu bayram varmıdır, yoxmudur? Siz iddia edirsiniz ki, guya İstiqlal bayramı hər sənə Türkiyədə icra edilməkdə imiş. Sizin kimi Türkiyədə son zamanlara qədər bulunmuş əfəndlər də vardır. Onların təsdiq və şəhadətləri ilə mən əvvəlcə söylədiyimin üzərində dururam.

BAKİ XƏBƏRLƏRİ

İstanbul səfiri

Eşitdiyimizə görə, sabiq Ukrayna və Krım səfiri Yusif bəy Vəzirov İstanbulda Azərbaycan səfiri təyin edilir.

- Aldığımız məlumatlara görə, Xariciyyə naziri müavini Adil xan Ziyadxanov da bu günlərdə Tehrana azim olacaqdır [yola düşəcəkdir].

Qızlar üçün sənət məktəbi

Bakı Ünas Cəmiyyəti-Xeyriyyəsi [Qadın Xeyriyyə Cəmiyyəti] Ticarət və Sənəət Nəzarətinə xəbər verir ki, Cəmiyyətin 7 iyul qərarına görə, bu il sentyabrda qızlar üçün açılacaq sənət məktəbində əlavə olaraq parça toxumaq sənəti də öyrədiləcəkdir.

Cəmiyyəti-Xeyriyyədə

Biləcəri dəmiryol xidmətçiləri tərəfindən qaçqınlar üçün toplanmış 2585 manat 25 qəpik olan “Azərbaycan” qəzetəsi idarəsi tərəfindən Müsəlman Cəmiyyəti-Xeyriyyəsinə təslim edilmişdir.

Xəstə türklər

Bakı Mixaylovski xəstəxana direktoru Müsəlman Cəmiyyəti-Xeyriyyəsinə müraciətən rica edir ki, xəstəxanada yatmaqda olan beş nəfər türk xəstəsi çox zəif olduğundan qara çörək yeyə bilməyirlər. Ona görə Cəmiyyəti-Xeyriyyə mümkün isə onlara ağ çörək alsın. Cəmiyyət təkliflərə əməl etmişdir.

Yetimlər yurduna

Bakı Müsəlman Cəmiyyəti-Xeyriyyəsi yetimlər yurdu üçün Ünas Cəmiyyəti-Xeyriyyəsinə 25 min manat vermişdir.

- Heybətəli Mehdi oğlu Adamovun gəmisindən dənizə düşüb öldüyündən və kimsəsi olmadığından Cəmiyyəti-Xeyriyyə dəfn xərcini öz pulundan etmişdir.

- Ticarət, Sənəət və Ərzaq Nəzarəti kontrolu İsgəndər bəy Əliyev Dərbəndə gedən bir nəfər İshaq oğlu yəhudi sərnişindən kağız torba içində qoz altında gizlədilmiş gümüş pulları müsadirə etmişdir: gümüş manatlıq 82 ədəd, 50 qəpiklik 151 ədəd. Müsadirə edilən paralar Bakı gömrükxanasına verilmişdir.

- Ticarət, Sənəət və Ərzaq Nəzarəti kontrolu [İsgəndər] b[əy] Əliyev iyulun 6-da Dərbəndə gedən qatarı jandarma Allahyar Nurulla oğlu ilə bir yerdə gəzdirdi əsnada ikinci klasda Dərbəndə gedən

Yusif Borquyev nam bir sərnişinin sandığının alt qatından 63 cift yun və ipək corab tutmuşdur. Corablar yazılan bəratülqövl [protokol] ilə bərabər və vaqon biletləri Bakı gömrükxanasına verilmişdir.

Lənkəranın işğalı

Bakıda alınmış xüsusi xəbərlərə görə, iki gün əvvəl Lənkəran şəhəri müsəlmanlar tərəfindən kamilən işğal edilmişdir.

Şimali Qafqaziyada

Yenə alınmış xüsusi xəbərlərə görə, Şimali Qafqaziyada üsyan qalxmışdır. Beslan mövqifi [stansiyası] ilə Qroznı miyanında [arasında] dəmiryol hərəkəti qət edilmişdir [kəsilmişdir]. Üsyan inqışlar və çeçenlər tərəfindən dabravol dəstələri əleyhinə qalxmışdır. Dabravolların əhvali nəhayət dərəcədə fənadır.

UNUDULMUŞ MƏHƏLLƏ

Bakıda Tatarski küçə başdan-başa, Gimnaziya, Karantin, Aziatski və Kame-nisti küçələrin ona mülahiq [bitişik] hissələri bütün şəhərdən üzülmüş və ayrılmış bir aləmdir denilsə, rəvadır. Burasına kimsə etina etməz. Burası kimsəni tanımaz. Birinci etibar ilə nəzərlərdən atılmış, ikinci etibara görə bir anarxiya halını almışdır. Burada kim nə istərsə, onu yapar. Kimsənin şikayətinə baxan yox. Bir nəfər tapılıb camaatın halına qalmaz.

Hər əlli qədəmdə cavanların ömürlərini zəhərləyən bir görüş evi və onun

yaxın bir səmtində bir şərəbxana açılmışdır. Odur ki, axşam olcağın şəhərin başqa yerlərində görünməyən əcaibül-məxluqat burada görünməyə başlar. Gecədən bir qədər keçdikdə hər qapıda bir neçə nəfər məst və hər tində iki-üç nəfər şübhəli şəxslər görünür. Səbhə kimi qovğa sakit olmayır. Kimsə evində istirahət edəmməyir. Bakının baxışlı cavanları bu qapıdan çıxıb o birisinə girirlər. Az-çox huşyar [ayıq] gələnlər divanə olaraq gedirlər.

Şikayətə baxan yox, ara-sıra qoyulmuş milisionerlər də hərgah tapılsalar, gözləri önündə hər dəqiqə təzələnen həvadisə [hadisələrə] sairləri kimi qeydsiz baxmaqdan başqa bir şey bilməyirlər.

Keçənlərdə Nikolay dövründə şərəbxanaların məbədlərdən, hər halda, 50 sajdandan uzaq olması qanun təhtinə [qanun altına] alınmışdı. Şimdi isə bu məhəllənin məscidi ilə şərəbxananın arası 50 qədəm belə deyildir. Burasına əsla diqqət edən yoxdur. Son zamanlarda yenə də Nikolay dövründə ricali-dövlət [dövlət adamları] mədaxil mənbəyinin qism-i-əzəmini [böyük hissəsini] içkidən gələn vergilərdə gördükləri bir halda, bu fənalığın qarşısını almaq üçün həman mədaxildən sərf-nəzər edərək [vaz keçərək], şərəbxanaları bilmərrə qapamaq fikrinə belə düşmüşdülər. Şimdi isə bu iş artıq dərəcədə müsaidə olunmaqdadır [icazə verilməkdədir].

Camaatın şikayətlərinə qulaq asan yoxdur. Müxtəsər, şəhərin bu hissəsinə baxdıqda Şerlok Holms hekayələrində təsvir olunmuş London və Nyu-Yorkun canilər məhəlləti [məhəllələri] və meyxanaları insanın nəzərində təcəssüm olur.

Nəzafət[sizlik] [çirkilik] və təbibsizlikdən əmrazi-cildiyyə [dəri xəstəlikləri] nəhayət dərəcəyə çatmışdır. Bu da kimsəni narahat etməyir.

Təaccüb burasıdır ki, polis dairəsi cinayətin önünü almaq üçün caniləri dərdəst etmək [tutmaq] istəyir. Halbuki hər gün yeni bir quldur dəstəsini Bakıya buraxan cinayət yuvalarını əsla düşünmək istəməyir. Rişəsi [kökü] qazılmış nəxl [fidan, ağac] şaxə [budaq] verməyəcəyi təbiidir.

Möhtərəm polis məmurları! Unudulmuş və bir parça cinayət yuvası olan məhəlləyə dəxi nəzəri-mərhəmətinizi salınız. Siz şəhərin öylə əhəmiyyətli bir hissəsini unutmaqda orasının bir cinayət yuvası, bir fənalıq mənbəyi olmasına meydan verməyin.

Hatif

FƏHLƏ HƏYATI

Balaxana və dairəsi fəhlələri öz vəkilləri Məşhədi Mətləb Cahangirov vasitəsilə hökumətə və Parlmana müraciətən böylə bir ərizə vermişlər:

1) Biz Balaxana mədən dairəsi fəhlələri hənuz başqa fəhlələr əlavə almadıqları vaxt 30 faiz əlavə almışdıq. İndi isə xırda və böyük tüccarlar bütün məkulata [azuqəyə] və ərzağa 30 faizdən 3 dəfə çox artırmışlar.

2) Müəyyən çörəyə girvənkəsində 50 qəpik artırmışlar. Kartofel, kələmə də çox artırıblar. Ət 13 manata idi, indi 15 manatadır. Mal əti 8-10 manata idi, indi isə 14 manatadır. Bu artmaq nə vaxt qurtaracaqdır?

3) Biz öz məvacibimiz ilə həyatımızı təmin edə bilməyirik. Hələ özümüz üçün bir şey almaqdan danışmayırıq. Aldığımız məvacib özümüzü dolandırmayır.

Ona görə Azərbaycan Parlamandan acizənə rica edirik ki, birinci zəruri şeylərə bir qiymət qoyasınız. Məsələn, hər gün unu artıran Quliyevin dəyirmanıdır. Hər halda, çörək və qeyri mayehtac [ehtiyac malları] gərək ucuz olsun. Çünki meyvələr dəyib, təzə taxıl gəlir. Amma bizdə daha da bahalanır.

Buna görə Parlamandan rica edirik, tüccarların hərəkətinə diqqət veriniz. Heç kəs bilməz, məsələn, kartofelin qiyməti neçəyədir? Çünki birində bir cür, o birində başqa cür satılır. Bu, tüccarlar tərəfindən xilaf-qanun hərəkətdir. Ümidvarıq ki, ricamız qəbul olunacaq və ərizəmizə baxıb hər bir zəruri şeylərə qiymət qoyulacaq və bu barədə qradonaçalstvanın hər yerinə ciddi surətdə elan ediləcəkdir.

AZƏRBAYCANDA

Quba qəzasında Rus “qaçqınlarının” övdəti

İğtişəş günlərindən bir xeyli zaman və irəli mülk və əmlaklarını kəndi xahişləri ilə satıb Quba qəzasından köçmüş olan rus mühacirləri bu axır günlərdə böyük qafilələrlə [qruplarla] Qubaya övdət etmədədirlər [qayıtmaqdadırlar]. Vahid Rusiya yaratmaq xülyasında olan Denikin “sarsılmaz” ruhu ilə ruhlanmış həman rus mühacirlərinin əllərində calibi-maraq [maraq oyandıran] bir vəsiqə vardır ki,

o da Nikolay hökuməti zamanında Quba naçalniki olan Leontyev tərəfindən verilməmişdir. Vəsiqədə “qaçqınların” kəndi mülk əmlaklarına qaim edilmələri [yerləşdirilmələri] əmr və tövsiyə edilir.

Qaçqınların söyləməsinə görə, Dabravol komandanlığı tərəfindən Quba və Dərbənd nahiyəsi naçalnikliyinə “təyin” edilmiş Leontyev onları tez zamanda kəndi “himayə”si altına alacağını vəd etmiş imiş.

Provokasiya

Elani-istiqlal etdiyimiz gündən hökumətimiz fəaliyyətinə hər anda bir əngəl törətmək arzusunda bulunan ittihadçılar [islam birliyi tərəfdarları] kəndi qara fikirlərini intişar etmək [yaymaq] üçün Quba qəzasını ən münasib bir yer xəyal etmiş olmalarındandır ki, göndərmiş olduqları mübəlliglərlə [təbliğatçılarla] əhali içində nifaqəngiz [nifaqə salan] şayiələr buraxmadan və fitnəamiz təbliğlər etmədən çəkinməyib, şu yol ilə mənhus [uğursuz, nəhs] məramlarına yetişmək istəyirlər.

Ancaq bunu da etiraf etməmək insafsızlıq olar ki, bu əfəndilər əhalinin, daha doğrusu, bir taqım mütəəssib [mövhumatçı] cahillərin məzaqını [zövqünü] layiqincə düşündükləri üçün fəaliyyətlərini də həman yola, həman məzaqa tətbiq etmişlərdir.

Məsələn, əhalinin bir hissəsinə: “Bu hökumət Müsavat hökumətidir. Müsavatçılar da bir taqım dinsizlərdən ibarət olduğu üçün din və şəriətimizin hər əsasını məhv etməyə və o cümlədən qızlarımızı məktəblərə alıb qadınlarımızı məcburən açmağa çalışırlar” kimi mən-

tiqsiz sözlər söyləyirlər. Digər bir hissəsi isə “Biz Türkiyə tərəfdarıyıq, ittihadı-islamçıyıq, müsavətçilər isə türk və islam düşməni ingilis tərəfdarıdır” kimi laq-qırtılarla iğfala [aldatmağa] səy edib, bəzən heç də əfv edilməz “Bizim firqəmiz sünni firqəsidir, müsavətçilər isə şia və İrana mülhəq olmaq arzusu bəsləyənlərdir” kimi provokasiya buraxmaq cəsarətində də bulunurlar.

Əhalinin sərvətli qisminə də: “Müsavət sizin var-yoxunuzu, mülk-maaşınızı zəbt ilə ac və yalavaclar içində bölmək və o yol ilə kəndlərinə tərəfdar qazanmaq istəyirlər. Amma biz Quran və şəriət ilə iş görmək, varlıları Cənabi-Haqqın “buyurduğu” kimi füqərə üstündə əfəndi (ağa) etmək üçün əlləşirik” deyirlər.

İştə bizim ittihadçı əfəndilərin fəaliyyəti!

Bu günlər həman yuxarıda yazılmış təriq [yol] ilə ələnən [açıqca] təbliğat etmək niyyətində olub mitinq çağırmış olan ittihadçılar yerli hökumət tərəfindən mümaniət [maneçilik] edildiyi üçün arzularına yetişəmməmişlərdir. Camaat hökumətin şu iqdamatından [addımlarından] fəvqəladə məmnun qalmışdır.

H. R.

Lənkəranda bolşevizmdirmi?

Xayır, Lənkəranda bolşevizmin qoxusu da belə yoxdur.

Lənkəranda keçmiş bolşevizmə nisbət, bu il mayıs ayının 5-də xürc edən [meydana çıxan] bolşevik hökuməti əsla beynəlmiləliyyət əsası üzrə deyildir.

Ətrafdan qaçıb gələnlər şəhərimizdə toplaşib bolşevizm adı ilə ortalıqda bir şey düzəltmişlərdir.

İştə, hökumətin rəisləri: məşhur [V. D.] Suxorukov ən əvvəl millətperəstlik iddiası edib, keçən il biçərə Lənkəran müsəlmanlarını qırmaqdan usanmazdı və Lənkəran mahalını tam od içində yandırdı. Sonralar məzkur [deyilən şəxs] sosialist olub bir hökumət təşkil verdi.

20 iyun 1918-də isə menşevik əsası ilə təşkil olunan hökumətdə yenə də Suxorukov ağalıq eyləyirdi. Bu axır zamanlarda mayıs ayında qərar verilən bolşevik hökumətində isə yenə də Suxorukov birinci vəzifə ifa edir.

Hal-hazırda Lənkəranda kommunist hökumətində Baş vəzir Suxorukov, Hərbiyyə naziri komandan [İ. P.] Orlov, Bəhriyyə naziri matros Kropotov, Daxiliyyə Nəzarətini idarə edən isə iranlı Bəhram Ağayevdir. Şəhərin tam ixtiyaratı işbu şəxslərin əlindədir.

200 minə yaxın müsəlman camaatını mum kimi əllərində əzirlər.

Bunlardan başqa, şəhərdə Şevkunov dəxi dəstə ilə hakimlik edir və idarə açıbdır. Məzkur, islamın elmsizliyindən istifadə edib Qaçaq Məmmədi özünə kömək tutmuşdur. Və Məmməd dəxi öz müsəlman qardaşlarını ermənilərə döydürməkdən əl götürməyir. Lənkəranın kəndlərində sünni-şia ədavəti törədir. İslam qadınlarının həyalarını, namuslarını erməni yırtıcı canavarlarına satır.

Lənkəran şəhəri dövlətli kəndlərə və məhsulətli yerlərə sahibdir. Fəqət təəsüf olsun ki, bu il böyük buğda, arpa, düyü, meyvə və sairə məhsul ara yerdə pamal [puç] oldu. Şəhərdəkilərin xofundan ətrafda İrana ucuz qiymətlərə satılıb dağıldı. Kəndlər saldatlar tərəfindən dəfəatla soyulub çapıldı.

Erməni müsəlləh [silahlı] dəstələri ədavətlərində davam edirlər.

“Ədalət” firqəsi sədri Bəhram Ağayev hər gün kəndliləri başına cəm edib kommunizm ideyasını onlara təbliğ edir və Şura hökumətini mühafizə etməyə çağırır. Hökumət bu ağır zamanlarda şəhər müsəlmanlarından 8 milyon təzminat-əsgəriyyə [hərbi təzminat] tələb edir. Buna görə də 33 nəfər tacirlərdən tutub dustaqxanaya salmışlardır və məhbuslara sutkada yarım girvənkə yavan çörəkdən başqa heç şey verməyirlər. Camaat gedib rica etdi ki, hərəgah məcburi surətdə 8 milyon pul istəyirsiniz, o vaxt buyurub ev-əşiyimizi satıb bu məbləği düzəldin. Buna qarşı “ev-əşiyiniz hər bizimdir” cavabını aldılar. Naəlac pullar tədriclə yığılıb verilir.

Təəccüb burasıdır ki, hökumət rəisi Bəhram Ağayevə xitabən Ağabəy Kələntərli: “Sən axı müsəlmansan, yazığın gəlsin, Allah rızasına dustaqları burax, ancaq pulları alınız” dedikdə “Siz bilməyirsiniz, sizin Allahınız mənəm və məni zinhara gətirsəniz, bundan dəxi artıq qeyz edərəm” cavabını almışdır.

Yenə də bir dəfə matros rəisi Bleqdən dustaqlara evlərindən xörək getməsi ixtiyarını istədikdə, Bleq cavabında: “Nəinki xörək, bəlkə də bir qətrə su dəxi verməyəcəyəm. Çünki kapitalistlər gərək ac qalsınlar.”

Yenə də camaat pərişan halda evlərinə gedirlər.

Aya, baxalım, böylə hərəkətlərdən sonra bu hökumətə bolşevikmi, menşevikmi, ya canilər yuvası denilir? Əlbəttə, böylə hökumətə heç ad vermək olmaz, məgər canilər yığıncığı.

Əlhasil, yaylaq, ürəkaçan cənnətəsa [cənnət kimi] və məhsulətli Lənkəran mahalını bir ilin müddətində xarabazara döndərdilər. Əhalinin halı pək fənadır. Ancaq Azərbaycan ümidi ilə yaşayır və Azərbaycan hökumətindən hər dəqiqə imdad gözləyirlər.

Lənkəranlı

ERMƏNİSTANDA

(Xüsusi müxbirimizdən)

Müsəlmanların yaşayışı

İrəvan uyezdi Zəngibasər kəndlərindən bir müsəlman evinə mayehtac [ehtiyac şeyləri] almaq üçün kəndindən çıxıb İrəvana gəlməyə başlayır. Uluxanlıda oturan erməni komissarı məzkur [deyilən] müsəlmanı saxladıb bu növ ilə sual və cavaba başlayır:

Komissar: Şəhərə neçə pul aparırsan?

Müsəlman: Ağa, pulum yoxdur. Şəhərə gedirəm, başımı dolandıraram və əhl-əyalıma çörək pulu qazanam.

Komissar (adamlarına deyir): İndi ki bunun pulu yoxdur, öylə isə bu, oğrudur. Döyün bunu. Və sonra dama qatın.

Kəndli müsəlman, komissarın əmri ilə bir çox döyüldükdən sonra çustunun arasında erməni soyğunçularının qorxusundan gizlətməmiş olduğu pulları çıxarıb komissara verir və sonra komissar bunu bağışlayıb azad edir.

* * *

Bu günlərdə erməni Parlamanına İrəvanda seçkilər olmuş. Daşnaklar müsəlmanlara demişlər: “Bizim məmləkətdə

yaşaya bilmək istəsəniz, bizə səs verməlisiniz. Yoxsa sizə burada yaşamaq mümkün olmaz.” Binaənileyh [ona görə], seçki zamanı müsəlmanlar qorxularından ancaq qatilləri olan daşnaklara səs vermişlərdir.

* * *

İrəvanda Dəmirbulaq məhəlləsində Çobankərəli Qasımın evinə ermənilər gecə ikən basqın edirlər. Arvadı sandıqda olan paltarlarını mühafizə etmək məqsədilə özün sandığın üstünə atır. Ermənilər sandıqda pul var ümidi ilə vurub arvadı öldürürlər. Sandığı açdıqda arvad paltarından başqa bir şey çıxmıdığı halda genə talayıb aparmışlar.

* * *

İrəvanda Hacı Ələsgərin arvadını küçə ilə keçdiyi halda ermənilər hücum edib aparmaq istəmişlərdir. Müsəlmanlar yetişib güclə əllərindən almışlardır.

* * *

İrəvanda Mirhəsən qəssab, yanında iki uşağı ilə bağlarından çıxıb şəhərə gələn ermənilər Talar bağının yanında şəhərin kənarında vurub Mirhəsəni öldürürlər.

* * *

İrəvanda Abbasəli bəyin oğlu Əli bəyin evində pul olduğunu bilib ermənilər gecə ikən məzkurun [adı çəkilən şəxsin] evinə basqın edirlər və pullarını alıb aparırlar.

* * *

Ermənilər Şərur, Vedi tərəfli müsəlmanlarının başçılarında dörd nəfərini tutub İrəvana gətirmişlər. Qəmərliyə vaqondan endirib dördünü də güllələyib öldürmüşlərdir.

* * *

Naxçıvanda müsəlman irəli gələnərdən Hüseynağa Novruzovu və Cəfər bəyi və daha iki digər müsəlman iş görənlərini ermənilər min dürlü töhmətlər qoyub tutmuşlar və gətirib İrəvan qalasında həbs etmişlərdir.

Dava hərəkəti

Erməni teleqraf agentliyinin iyulun 11-də verdiyi xəbərlər: Zəngəzur qəza komissarının müavini xəbər verir ki, Zəngəzurdə halət şuluqdur. Tatarlar müntəzəm təərrüfat [hücumlar] edib hətta Qapan mahalında müvəffəqiyyətə nail olmuşlar. Erməni kəndçiləri əks hərəkət edib qaib etdikləri mövqeləri və kəndləri geri almışlar.

Şahtaxtı dairəsində dağlarda yüzə qədər kişidən mürəkkəb [ibarət] bir süvari dəstəsi müşahidə edilmişdir. Yerli müsəlmanları intizama salmaq üçün şimala doğru üç türk süvarisi rəvan olmuşdur. İyulun 6-da səhər saat 9 radələrində Əliməhəmməd köyünün əhalisi qoşun üzərinə atəş açır. Kənddən bir dəstə süvari, bir böyük dəstə də piyada çıxdıqda top atəşi ilə pozulmuşlar.

Sədərəkdən bildirilir ki, 500 kişilik müsəlləh [silahlı] bir dəstə ötdü. İyulun 5-də və 6-da Keykəvi və Böyük Vedi köylərin hökuməti Məşhədi Ələsgər Həmzani pişrovlugu [rəhbərliyi] ilə Yenice köyünün nümayəndələri qoşun komandanına müraciətən Böyük Vedi camaatını çölə gətirib məşru [qanuni] hökumətə tabe olmağa nəsihət eyləmək üçün oraya ağsaqqallar göndərməyi rica etdilər. Nəticəsi hələ məlum deyildir.

Qaraqurd səmtində 200 qədər kürd, qoşunumuza hücum etdi. Düşmən top

atəşi ilə dağıdılmışdır. Başqa bir dəstə də Məscidli kəndinə təcavüz edib talan yaptı. Teleqraf xəttini sazlayan bir dəstə fəh-lə də təcavüzə düçar olmuşdur. Sarıqamış, Qaraqurd, Şərur və Naxçıvan ilə ra-bitə mühafizə edilir.

Ordubadda və dairəsində olan kəndlərdə türk mübəllighləri [təbliğatçıları] erməni əleyhinə təbliğat icra edirlər. Tatarlar müsəlləhdirlər.

İDARƏYƏ MƏKTUB

Möhtərəm müdir əfəndi!

Rica edirəm, zeyldəki [aşağıdakı] sözlərimə qəzetinizdə yer verəsiniz.

Yanvarın 9-da Ticarət və Sənəət Nəzarəti 227 nömrəli şəhadətnamə ilə mən Cavanşir uyezdi nümayəndəsinə izin vermişdi ki, camaata paylamaq üçün Tağıyev fabrikasından dörd tay bez alım. Ticarət və Sənəət Nəzarətinin iyunun 19-da vermiş olduğu 9012/568 nömrəli şəhadətnaməsindən görülə bilər ki, fabrikadan bez Gəncə Təchizati-əsgəriyyə [Hərbi təchizat] şöbəsi üçün buraxılmada olduğuna görə, həman dörd tay bezi mən ala bilmədim. Mən Qarabağ general-qubernatoruna bu barədə xəbər verdirdim. Halbuki həmin qubernatora bu barədə böylə xəbər vermişlər ki, guya mən o bezləri alıb özüm üçün istifadə etmişəm. Rəfi-iştibah [şübhənin aradan qaldırılması] üçün məni vəkil etmiş olan camaata xəbər verirəm ki, mən bez ala bilməmişəm və alsam, onların malına sahiblənmərəm.

*Kamali-əhtiramla
Hidayət Tanrıverdiyev*

Satılır

Dükən, elektrik işığı və hər bir əşyası ilə. Krasnokrestovski küçə, nömrə 22. 5432

İtibdir

Həmdulla Həsən oğlunun Ərdəbiləndən aldığı pasportu itib. Etibardan saqitdir [etibar-sızdır]. 5438

Arvad dış həkimləri

Z. A. Şexter və xanım

Dişlər ağrısız çıxarılır. Qızıl qapaq, qazma və hər növ qayırma dişlər. Dişlərin yaxşı qayırılması təmin olunur. Kənardan gələnlər üçün tezliklə görülür. Qiymətlər münasibdir.

Qəbul olunur səhər saat 9-dan 2-yədək, axşam saat 4-dən 7-yədək. Voronovski küçə 17 nömrəli evdə, paradni qapıdan. 10218

Berlin Darülfünunu doktoru

S. İ. Kopelioviç

Daxiliyyə və əsəbiyyə naxoşluqları qəbul edir səhər saat 10-dan 1-ədək, axşam saat 5-dən 7-yədək. Adres: Vorontsovski küçə nömrə 17, 2-ci mərtəbə. Telefon nömrə 50-28 və 93. 10244

Doktor S. İ. Zaks

Zöhrəvi, dəri, sifilis və daxili naxoşluqlarını qəbul edir. 606 və 914 müalicə. Naxoşları hər gün qəbul edir səhər saat 7-dən 8-ədək, axşam saat 6-dan 8-ədək. Vorontsovski küçə nömrə 43, 2-ci mərtəbə. Telefon nömrə 32-56. 10237

Dış həkimi S. M. Hamburg

Nikolayevski nömrə 29, Parlaman qarşısında. Telefon nömrə 5-96. Kauçuk və qızıl üzərində süni dişlər qayırır. Dişləri ağrısız çəkir. 10239

**Xüsusi müsəlman təvəllüdxanası
Gövhər xanım Qazızadə**

Vəzi-həml edənlər hər bir vaxt, gələn xəstələr isə hər gün səhər saat 10-dan 2-yə kimi qəbul edirlər. Təvəllüdxanada əməliyyatı-cərrahiyyə (operasiya) icra edilib, doktor Tsentner konsultasiya yapır. Feldşeritsa-mama Vasserman çiçək döyür, yara bağlayır və iynə vurur. Adres: Armyanski küçə nömrə 13. Telefon nömrə 58-39.

T-321

**Bəhri-Xəzər dənizində posta, sərnəşin
və yük gəmilərinin hərəkəti**

Bakı-Ənzəli

15-ci körpüdən səşənbə [çərşənbə axşamı], cümə və bazar günləri saat 4-də.

Bakı-Tazaşəhər (Krasnovodsk)

15-ci körpüdən düşənbə [bazar ertəsi], çarşənbə və cümə günləri saat 4-də.

Bakı-Salyan

19-cu körpüdən bazar, səşənbə, çarşənbə və cümə günləri saat 4-də.

*Bakı-Ənzəli-Şahsavər-Məşhədsər-Bəndər
Gəz və geri*

17-ci körpüdən çarşənbə günü saat 4-də.

*Bakı-Həsənqulı-Bəndər Gəz-Məşhədsər
və geri*

17-ci körpüdən səşənbə günü saat 4-də.

Petrovsk-Fort-Aleksandrovska və geri
Paroxodlar Petrovskdan pəncşənbə [cümə axşamı] günləri saat 4-də çıxırlar.

Bakı-Petrovsk

15, 25 və 24-cü körpülərdən səşənbə, pəncşənbə və şənbə günləri saat 12-də.

Qeyd: Lənkərana və Astaraya paroxodların gedişi ayrıca elan olunacaqdır.

T-164

Doktor M. D. Mdivani

Gəlib naxoşları qəbul etməyə başlamışdır. Qəbul edir: arvad, daxili və cərrahiyyə naxoşluqlarını Voronovski-Qubernski küçə-

lərin küncündə, ev nömrə 15, telefon nömrə 06-78.

Axşam isə öz evində, Balaxanski-Maqazinni küçələrin küncündə (Müsəlman məscidi qarşısında), telefon 20-67, saat 5-dən 8-ədək.

5425

Bakı Şəhər İdarəsi bununla elan edir ki, iyul ayının 17-də, 1919[-cu] ildə səhər saat 10-da Petrovsk meydanında qovun, qarpız satmaqdan ötrü olan yerləri müvəqqəti olaraq icarəyə verməkdən ötrü torq [hərrac] təyin ediləndir. Təfsilatı Şəhər İdarəsinin Ziraət (yer) şöbəsində bilmək olar.

T-176

**Müvəqqəti müdir:
Xəlil İbrahim**

“QEYD VƏ ŞƏRHLƏR

Darülməσαι (Coğrafiya İnstitutu) nəzərdə tutulur.

Mətbuat

səh. 273. “xumbapet”: müsəlman əhəliyə qarşı qırğın törədən silahlı erməni dəs-tələrinə ermənilərin verdiyi ad.

“Əlbir olmağını qəsd”: qəzetdə “qəsd” yerinə “fəsl” getmişdir.

Həsən M. Oğluna cavab

səh. 274. “«Azərbaycan» qəzetəsində İstiqlalə yazılmış bir cavabınızı oxudum.”: Həsən M. oğlunun “«İstiqlal» qəzetəsinə cavab” adlı yazısı “Azərbaycan” qəzetinin 10 iyul 1919-cu il tarixli 221-ci nömrəsində dərc edilmişdir.

“təfriqə”: qəzetdə hissə-hissə çap edilən yazı.

Unudulmuş məhəllə

səh. 275. “Tatarski”: Bakıda, indiki Əli-mərdan bəy Topçubaşov küçəsi.

“Gimnaziya”: Bakıda, indiki Tolstoy küçəsi.

“Karantin”: Bakıda, indiki Həzi Aslanov küçəsi.

“Aziatski”: Bakıda, indiki Əlövsət Quliyev küçəsi.

“Kamenisti”: Bakıda, indiki Bəşir Səfəroğlu küçəsi.

[Elanlar]

“Bakı Şəhər İdarəsi bununla elan edir ki... Petrovsk meydanında”: Petrov meydanı (yaxud Petrovsk meydanı, Teatrnlaya meydanı) Bakıda meydan olmuşdur; hazırda bu ərazidə Muzey Mərkəzi (Dənizkənarı park yaxınlığında) yerləşir.

Hökumət Teatrosunda

səh. 259. “Düşənbə günü, şəvvalül-mükərrəm ayının 17-də (iyul ayının 16-da 1919-cu ildə)”: ayın tarixi ilə həftənin günü arasında uyğunsuzluq var.

Teleqraf xəbərləri

səh. 263. “Yaşıl qvardiya”: Rusiyada Vətəndaş müharibəsi dövründə əcnəbi müdaxiləçilərə, bolşeviklərə və ağqvardiyaçılara qarşı mübarizə aparan, qeyri-nizami silahlı qruplar; əsasən kəndlilərdən və kazaklardan ibarət olurdu.

Nəzərlərdə

səh. 266. “Astraxanka”: Şamaxının kəndi; indiki Qızmeydan kəndi.

“Maryevka”: Şamaxı rayonunun kəndi; indiki Nağaraxana kəndi.

Təlif işləri

səh. 270. “Tənzimat”: Türkiyədə 1839-cu ildə elan edilən Tənzimat fərmanı ilə rəsmən başlayan və əsasən qərbliləşmə meyilləri ilə xarakterizə edilən mülki islahatlar dövrü. “Tənzimat” sözü “nizamlamalar, qaydaya salmalar” mənasına gəlir.

“10 Təmmuz inqilabı”: Türkiyədə İkinci Məşrutyyətin (Sultanın hakimiyyətini məhdudlaşdıran Konstitusiyanın) elan edildiyi 23 iyul 1908-ci il, rumi təqvimlə 10 təmmuz 1324-cü ilə müvafiqdir.

səh. 272. “təşbeh və istiarə”: təşbeh – bədii əsərdə bənzətmə; istiarə – bənzətmədə söz və ifadələrin məcazi mənada işlədilməsi.

“məngəbə”: dini və tarixi şəxsiyyətlər haqqında əfsanəvi-dastani hekayələr.

“Darülməσαι”: Faiq Səbri Duranın İstanbul Universiteti nəzdində açdığı Coğrafiya